

NADZÓR SŁUŻBY BEZPIECZEŃSTWA NAD WSPÓŁPRACĄ PŁOCKA I DARMSTADT W LATACH 1988–1990

Abstrakt

W 1988 r. została nawiązana współpraca między Płockim a Darmstadt. Kontakty delegacji obu miast były nadzorowane przez Służbę Bezpieczeństwa. Obiektem jej zainteresowania stał się m.in. prezes Towarzystwa Naukowego Płockiego Jakub Chojnacki, jednak nie miało to poważniejszych konsekwencji.

Słowa kluczowe: współpraca Płock – Darmstadt, Towarzystwo Naukowe Płockie, Jakub Chojnacki

1. Nawiązanie współpracy Płocka i Darmstadt w 1988 r.

Porozumienie o współpracy między Płockiem i Darmstadt zostało podpisane 24 września 1988 r. w Darmstadt przez prezydenta Płocka Mariana Rodzenia¹ i nadburmistrza Darmstadt Guenthera Metzgera². Po Schwedt nad Odrą (dawne NRD) i serbskiej Loznicy (dawniej w Jugosławii), Darmstadt stał się trzecim miastem partnerskim Płocka. Płock natomiast był siódmym miastem siostrzanym dla Darmstadt, po Alkmaar z Holandii, Chesterfield z Wielkiej Brytanii, Troyes z Francji, Bursy z Turcji, Grazu z Austrii i Trondheim z Norwegii. W Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej Płock stał się ósmym miastem, które nawiązało formalne relacje partnerskie z miastami położonymi w Republice Federalnej Niemiec. Wcześniej Gdańsk nawiązał współpracę z Bremą, Poznań z Hannoverem, Toruń z Getyngą, Gdynia z Kilonią, Kraków z Norymbergą, Wrocław z Wiesbaden i Łódź ze Stuttgartem³.

Nieoficjalna współpraca Płocka z Darmstadt zaczęła się nieco wcześniej, oczywiście za aprobatą władz państwowych PRL i kierownictwa PZPR. Pisał o tym w 2000 r. Wiesław Koński⁴:

¹ Marian Rodzeń (ur. 1946) – żołnierz zawodowy (służbę wojskową zakończył w randze pułkownika Ludowego Wojska Polskiego), polityk i działacz samorządowy, prezydent Płocka (1986–1990), wicewojewoda płocki (1994–1997), radny Sejmiku Województwa Mazowieckiego wybrany z listy SLD (1998–2002), szef płockiej delegatury NFZ (2000–2005).

² Guenther Metzger (1933–2013) – burmistrz Darmstadt (1981–1993), członek SPD, odznaczony przez Prezydenta RP L. Wałęsę Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski za zasługi na rzecz rozwoju współpracy polsko-niemieckiej (1994) i medalem „Zasłużony dla Płocka” (1994). Tekst porozumienia zob. w aneksie.

³ J. Chojnacki, *Płock – Darmstadt nowe partnerstwo starych miast*, „Notatki Płockie” 1988, nr 3, s. 48.

⁴ Wiesław Koński (1949–2018) – dr n. hum., od 1980 członek Towarzystwa Naukowego Płockiego (od 1983 sekretarz

Okazją do podjęcia rozmów z władzami stał się odczyt prof. Georga Strobla⁵ w Towarzystwie Naukowym Płockim w dniu 1 grudnia 1984 r. Po jego zakończeniu odbyła się ważna dla losów ewentualnej przyszłej współpracy rozmowa prof. Rajkiewicza⁶ z ówczesnym wojewodą, prezydentem miasta i kierownictwem TNP. Po dyskusji uznano, że rzecz zasługuje na poparcie i odtąd już zaczęto szukać akceptacji we władzach centralnych. Nawiązaniu współpracy miast Płocka i Darmstadt sprzyjał Marian Orzechowski⁷ – ówczesny sekretarz KC PZPR, minister spraw zagranicznych, ale decyzja musiała, jak się okazuje, zapasć na najwyższym szczeblu. Profesor Antoni Rajkiewicz – były minister pracy i spraw społecznych w rządzie Wojciecha Jaruzelskiego – poprosił swojego byłego przełożonego o spotkanie

generalny), redaktor naczelny „Notatek Płockich”, wykładowca i pracownik naukowy kilku uczelni, autor wielu prac poświęconych Płockowi m. in. *Płocka Petrochemia 1960–1985* (1986), *Dwa wieki prasy płockiej* (2012) i ok. 1500 artykułów; w l. 1985–1991 i 1994–98 rzecznik prasowy wojewody płockiego, odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (2015).

⁵ Georg Waldemar Strobel (1923–2010) – urodzony w Łodzi niemiecki filolog, historyk i politolog, absolwent studiów doktoranckich na Uniwersytecie Kilońskim, prof. n. politycznych w Wyższej Szkole Technicznej w Darmstadt i honorowy profesor Uniwersytetu Mogunckiego, autor licznych prac z dziedziny kultury, literatury i historii Polski, znawca twórczości Wincentego Pola, ekspert strony niemieckiej w Komisji Podręcznikowej.

⁶ Antoni Rajkiewicz (1922–2021) – prof. n. ekonom. (1969) i n. polit. (1978), pracownik naukowy Uniwersytetu Łódzkiego, SGPiS, Uniwersytetu Warszawskiego, minister pracy, płac i spraw społecznych (1981–1982), dyr. Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych (1984–1988), członek PPR (1945–1948) i PZPR (1948–1990).

⁷ Marian Orzechowski (1931–2020) – historyk i politolog, dr n. humanist., absolwent Uniwersytetu Państwowego im. A. Żdanowa w Leningradzie (1955), działacz polityczny w czasach PRL, rektor Uniwersytetu Wrocławskiego (1972–1975), członek PZPR (1952–1990), członek KC PZPR (1981–1990), członek Biura Politycznego KC PZPR (1986–1990) i sekretarz KC PZPR (1981–1983, 1988–1989), minister spraw zagranicznych (1985–1988), poseł na Sejm PRL (RP) IX kadencji.

w sprawie nawiązania oficjalnych kontaktów pomiędzy Płockiem i Darmstadt. I wówczas zapadła decyzja: „Tak jest zgoda – niech władze miasta dogadują się co do szczegółów współpracy”⁸. Współpraca obu miast została nawiązana, w sensie formalnym, 5 września 1987 r., kiedy to „w płockim ratuszu parafowano »Porozumienie o partnerskiej współpracy« [...] Delegację m. Darmstadt stanowili wówczas Peter Benz⁹ – burmistrz¹⁰ oraz panowie Heino Swyter¹¹ i Alfred Aldenhoff¹². Inicjatorami nawiązania współpracy byli profesorowie Georg Strobel z Politechniki Darmstadzkiej i Antoni Rajkiewicz – z Uniwersytetu Warszawskiego, honorowy członek Towarzystwa Naukowego Płockiego. Ideę tę wielce popierali dr Karl Dedecius¹³ – dyrektor Deutsches Polen Institut w Darmstadt¹⁴ i prof. Władysław Markiewicz¹⁵ – wiceprezes Polskiej Akademii Nauk w Warszawie¹⁶.

Kontaktom członków Towarzystwa Naukowego Płockiego uważnie przyglądali się funkcjonariusze Służby Bezpieczeństwa z Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Płocku. Związki obywateli polskich z obywatelami niemieckimi wzbudzały wtedy nieograniczoną ciekawość ze strony peerelowskiego aparatu represji. Wynikało to z polityki władz komunistycznych wobec państwa zachodnioniemieckiego,

które do momentu podpisania traktatu w 1970 r.¹⁷ uważano za spadkobiercę i kontynuatora tradycji niemieckiego nacjonalizmu, faszystu i ekspansjonizmu bezpośrednio zagrażającego bezpieczeństwu Polski. RFN, w przeciwieństwie do NRD, była przedstawiana jako odwieczny agresor i władze PRL wydały sporo pieniędzy, aby obraz niemieckiego agresora, zagnieżdzonego wyłącznie na terenie RFN, utrwalić w świadomości Polaków poprzez odpowiednie kreowanie propagandy oraz polityki kulturalnej i oświatowej¹⁸.

Po podpisaniu 7 grudnia 1970 r. układu między PRL a RFN kierownictwo PZPR uznało, że zostały zlikwidowane główne przeszkody uniemożliwiające normalizację stosunków między obu państwami. Mimo rozmaitych zakrętów i zwrotów akcji, w latach osiemdziesiątych doszło do poprawy relacji w stosunkach między obydwojoma państwami, z publicystki partyjnych komentatorów i dokumentów PZPR powoli zniknęły pojęcia typu „rewizjonizm zachodnioniemiecki”. Zmiana nastąpiła w związku z m.in. ogólnym ociepleniem stosunków Wschód-Zachód, słabnącą tendencją konfrontacyjną między wrogimi obozami i jako „nowe myślenie” sekretarza generalnego Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego Michaiła Gorbaczowa, który zmusił konserwatywnych przywódców państw „bloku socjalistycznego” do przewartościowania opinii o państwach Zachodniej Europy¹⁹.

2. Nadzór Służby Bezpieczeństwa nad kontaktami przedstawicieli Płocka i Darmstadt

Gdy dochodziło do współpracy polsko-niemieckiej na poziomie instytucji, stowarzyszeń, placówek naukowych i kulturalnych czy uczelni czujność SB wzrastała. Przykładem tego jest notatka sporządzona 19 maja 1983 r. przez starszego inspektora przy Zastępcy Szefa WUSW ds. SB w Płocku por. Jarosława Mantaya²⁰.

¹⁷ Układ między PRL a RFN o podstawach normalizacji ich wzajemnych stosunków został podpisany w Warszawie 7 grudnia 1970 r. przez prezesa Rady Ministrów PRL J. Cyrankiewicza i ministra Spraw Zagranicznych S. Jędrzychowskiego oraz kanclerza RFN W. Brandta i ministra Spraw Zagranicznych W. Scheela (strony uznały granice na Odrze i Nysie tużyckiej), następnie ratyfikowany przez parlamenty obu krajów. Jego treść została opublikowana w 1972 r. w Dzienniku Urzędowym Nr 24, poz. 168. Układ wszedł w życie po wymianie dokumentów ratyfikacyjnych w Bonn 3 czerwca 1972 r.

¹⁸ A. Dudek, *Wybrane czynniki historyczne wpływające na politykę władz PRL*, [w:] *Polityka czy propaganda. PRL wobec historii*, red. P. Skibiński, T. Wiścicki, Warszawa 2009, s. 22-23.

¹⁹ A. Bielawska, *Normalizacja stosunków polsko-niemieckich – proces wciąż trwający?*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2009, nr 3, s. 170-179.

²⁰ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (dalej: AIPN), sygn. 0296/516, t. 4, Materiały ogólnoinformacyjne, k. 161, rps. Jarosław Mantay (ur. 1944), członek PZPR (1964–1990),

⁸ W. Koński, *Geneza i początki współpracy Płocka i Darmstadt – miast partnerskich*, „Notatki Płockie” 2000, nr 1, s. 48.

⁹ Peter Benz (ur. 1942) – poseł do Landtagu Hesji (1974–1976), pełnoetatowy radny miasta Darmstadt (1976–1993), burmistrz miasta Darmstadt (1993–2005), prezes Hesjańskiego Stowarzyszenia Miast (1997–1999 i 2001–2003), członek SPD.

¹⁰ P. Benz był wtedy etatowym radnym miasta Darmstadt (zastępcą burmistrza).

¹¹ Heino Swyter (ur. 1943) – radny miasta Darmstadt (1986–1997), członek FDP.

¹² Alfred Aldenhoff (1935–2018) – radny miasta Darmstadt (1964–2006), członek CDU.

¹³ Karl Dedecius (1921–2016) – urodzony w łodzi niemiecki tłumacz literatury polskiej, m. in. twórczości S. J. Leca, J. Przybosią, Z. Herberta, T. Różewicza, Cz. Miłosza, W. Szymborskiej, A. Zagajewskiego; krytyk i wydawca oraz aktywny popularyzator literatury polskiej, współtwórca założonego w 1980 r. Deutsches Polen-Institut w Darmstadt i do 1997 r. jego dyrektor; Honorowy Obywatel Płocka (1994) i łodzi (1992), odznaczony m.in. Orderem Orła Białego (2003).

¹⁴ Deutsches Polen-Institut (Niemiecki Instytut Kultury Polskiej) – instytucja kulturalna założona w 1980 r. m. in. przez K. Dedeciusa i zajmująca się m.in. badaniami dotyczącymi polskiego społeczeństwa, kultury, historii i literatury.

¹⁵ Władysław Markiewicz (1920–2017) – prof. socjologii (1966), absolwent Uniwersytetu Poznańskiego (1951), członek PPR (1948) i PZPR (1948–1990), sekretarz KW PZPR w Poznaniu (1956–1957), członek Komisji KC PZPR do dła wyjaśniania konfliktów społecznych w dziejach PRL (1981–1983).

¹⁶ J. Chojnacki, *Płock – Darmstadt. Nowe partnerstwo starych miast*, „Notatki Płockie” 1988, nr 3, s. 3-4.

Pisze w niej, że otrzymał informację od oficera Departamentu I MSW niejakiego Kuberskiego o mającej się odbyć w Płocku w dniach 24-30 maja 1983 r. *Polsko-Niemieckiej konferencji w sprawie podręczników* [pis. oryg. – wszystkie informacje w nawiasach kwadratowych, jeśli nie zaznaczono inaczej, pochodzą od autora]. Mantay zlecił oficerom, aby sprawdzili czy trwają jakieś przygotowania do konferencji. „Opiekujący się” TNP funkcjonariusz SB Andrzej Ostrowski²¹ przekazał informację, że w Towarzystwie nikt nic nie wie o tej konferencji, natomiast Wydział „B”²² WUSW w Płocku potwierdził brak rezerwacji miejsc w hotelu „Petropol” na rzekomy czas trwania konferencji. Ostatecznie konferencja Komisji Podręcznikowej odbyła się w dniach 24–29 maja 1983 r. ale w Warszawie, a jej tematem była „Industrializacja, zmiany społeczne i ruch robotniczy w Niemczech i w Polsce do roku 1914”²³.

Kolejnym przykładem kontroli bezpieczeństwa była wizyta w Płocku Georga Strobela – dyrektora Instytutu Nauk Politycznych w Wyższej Szkole Technicznej w Darmstadt. 27 listopada 1984 r. Mantay przekazał Naczelnikowi Wydziału I Departamentu I²⁴ MSW płk. Feliksowi Kołeckiemu²⁵ informację o zaplanowanym na 1 grudnia 1984 r. w TNP odczycie Strobela pod

w latach 1965–1967 I sekretarz POP PZPR w Płockim Przedsiębiorstwie Robót Mostowych, od 1969 r. w SB, w 1971 r. ukończył Szkołę Oficerską MSW, a w 1980 r. studia w Akademii Spraw Wewnętrznych MSW, mgr nauk polit., starszy inspektor i kierownik sekcji Wydziału II zajmującego się m.in. kontrwywiadem, w kwietniu 1990 r. zrezygnował ze służby w MSW. Kilka lat potem, własnym sumptem wydał broszurę o mieszkańcach Płocka i jego okolic, którzy zostali uwięzieni w sowieckich łagrach (jego ojciec był zesańcem do ZSRS).

²¹ Andrzej Ostrowski (ur. 1946) - funkcjonariusz MO (1968–1973 i 1988–1989) i SB (1973–1988), słuchacz Szkoły Oficerskiej MO w Szczytnie (1972–1973) i absolwent Akademii Spraw Wewnętrznych w Legionowie (1979–1982); członek PZPR, I sekretarz oddziałowej organizacji partyjnej w Wydziale III SB w WUSW w Płocku, inspektor i kierownik sekcji Wydziału Kryminalnego KW MO w Płocku ((1975–1979), inspektor Wydziału III (1982–1987), kierownik zmiany Wydziału „W” (1987–1988); ze służby odszedł na własną prośbę w stopniu porucznika.

²² Wydział „B” zajmował się m.in. tajną obserwacją zewnętrzną przez wywiadowców, prowadzeniem działań obserwacyjnych i zabezpieczał operacyjnie hotele wykorzystywane przez cudzoziemców, zob. P. Piotrowski, *Struktury Służby Bezpieczeństwa MSW 1975–1990*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2003, nr 1, s. 83.

²³ <http://deutsch-polnische.schulbuchkommission.de/pl/dzialalnosc/themenkonferenzen.html>, [dostęp: 21.03.2019].

²⁴ Wydział I Departamentu I MSW prowadził i koordynował działania wywiadowcze skierowane przeciwko RFN; zob.: P. Piotrowski, op. cit., s. 59.

²⁵ Feliks Kołeckie (1934–1993) – funkcjonariusz SB w Gdańsku, Olsztynie i Warszawie (1954–1990), naczelnik Wydziału I Departamentu I MSW (1982–1990), wielokrotnie delegowany na placówki dyplomatyczne w charakterze pracownika rezydentury wywiadu PRL m.in.: do RFN (1973–1976), na Węgry (1979–1981) i do Berlina Zachodniego (1985–1988).

tytułem „Polska jako temat badań naukowych w Republice Federalnej Niemiec”²⁶.

Mantay prosił też o sygnał, czy Kołeckie jest zainteresowany rozpoznaniem kontaktu prof. STROBELA z Towarzystwem Naukowym Płockim, a jeżeli tak, to jakie działania ma podjąć płocka bezpieka. Zainteresowanie osobą profesora było i zgodnie z dekreacją Mantaya sprawą zajął się starszy inspektor Wydziału III²⁷ SB w Płocku wspomniany por. Andrzej Ostrowski, który 30 listopada 1984 r. potwierdził informację o dacie i temacie odczytu²⁸. Ostrowski poinformował, że Stobel został zaproszony do Płocka przez prof. dr. Raykiewicza dyr. Instytutu Nauk Społeczno-Polit. w Warszawie” [pis. oryg.]. Po wygłoszonym przez Strobela odczycie, Ostrowski 5 grudnia 1984 r. przekazał Mantayowi wyciąg z doniesienia tajnego współpracownika o pseudonimie „ZZ” (z treści dokumentu wynika, że agentem prawdopodobnie była kobieta)²⁹. Agent donosił, że: *Prof. dr. Stobel mówił poprawną polszczyzną, miał dobry akcent. [...] Po wygłoszonym odczycie z profesorem przeprowadził rozmowę Prezydent miasta Płocka L. Majewski³⁰, który mówił o nawiązaniu współpracy miasta Płocka z miastem Darmstadt*. Dwa dni potem Mantay raportował Kołeckiemu, że w wyniku dokonanego zabezpieczenia operacyjnego pobytu w Płocku prof. dr. Georga STROBELA uzyskano następujące dane:

- [...] Raykiewicz będący członkiem Towarzystwa Naukowego Płockiego i prowadzący seminarium doktoranckie w tym Towarzystwie, niejako wymusił na prezesie TNP dr. Jakubie CHOJNACKIM³¹ zorganizowanie odczytu Niemcowi. [...]
- W trakcie odczytu prof. STROBEL [...] usiłował pomniejszyć rolę ziomkostw w RFN i łagodzić

²⁶ AIPN, 02946/516 t. 4, Materiały ogólnoinformacyjne, k. 280, rps.

²⁷ Wydziały III w Komendach Wojewódzkich MO (WUSW) rozpatrywały zagrożenia dywersją i nieprawidłowościami w zakresie nadbudowy, kontrolowały środowiska naukowe, twórcze, dziennikarskie, rewizjonistyczne, dogmatyczne, socjal-demokratyczne, młodzież akademicką i szkół ponadpodstawowych, mniejszości narodowe, związki i stowarzyszenia, instytuty naukowe, wydawnictwa, uczelnie, placówki kultury, sztuki, oświaty i wychowania; prowadziły też działania przeciwko opozycji politycznej, zob. P. Piotrowski, op. cit., s. 66.

²⁸ AIPN, 02946/516, t. 4, Materiały ogólnoinformacyjne, k. 281, rps.

²⁹ Ibidem, Wyciąg od tw. ps. ZZ, k. 282, mps.

³⁰ Powinno być J. Majewski, ponieważ prezydentem Płocka w l. 1981–1985 był Janusz Majewski.

³¹ Jakub Chojnacki (1922–2006) – prawnik, technolog drewna i dr n. polit., prezes TNP (1968–2002), honorowy prezes TNP (2002–2006), członek PZPR, wiceprzewodniczący Miejskiej Rady Narodowej w Płocku (1961–1973), dyrektor Zakładów Stołarki Budowlanej Stolbud w Płocku (1973–1982), autor wielu publikacji dotyczących życia politycznego, społecznego, gospodarczego i kulturalnego Płocka oraz północnego Mazowsza, odznaczony m.in. Krzyżem Wielkim Orderu Odrodzenia Polski (1992).

oficjalne wystąpienia przedstawicieli rządu RFN. [...] Zaprosił oficjalnie Prezydenta miasta Płocka inż. Janusza MAJEWSKIEGO do odwiedzenia Darmstadt co mogło by doprowadzić w przyszłości do nawiązania ściślejszych kontaktów między tymi miastami³² [pis. oryg.].

3. Obserwacja przez SB prezesa TNP Jakuba Chojnackiego

6 grudnia 1988 r, awansowany na stopień kapitana, Mantay sporządził notatkę służbową z rozmowy operacyjno-sondazowej przeprowadzonej w dniu 6.12.1984 r. z mgr Czesławem [powinno być: Wiesławem] KOŃSKIM – sekretarzem TOWARZYSTWA NAUKOWEGO PŁOCKIEGO³³. Uzyskał od Końskiego informacje na temat okoliczności kontaktów Rajkiewicza³⁴ ze Stroblem. Zdaniem Końskiego Rajkiewicz, który poznał Strobla dużo wcześniej, podczas swych wyjazdów do RFN [...] niejako wymusił na Prezesie TNP dr Jakubie Chojnackim zorganizowanie odczytu Niemcowi. Rozmówca esbeka miał powiedzieć, że: z uwagi na ochłodzenie się stosunków politycznych między Polską a RFN na szczeblu rządowym decyzją władz państwowych część naszych naukowców znających biegle język niemiecki, otrzymała zadanie podtrzymania względnie nawiązania kontaktów osobistych na bazie zainteresowań naukowych z przedstawicielami różnych uczelni i instytutów przychylnych dla naszego kraju. W związku z tym Rajkiewicz miał wyjeżdżać do RFN, m.in. do Darmstadt i szukać takich kontaktów. Koński zrelacjonował odczyt prof. Strobela, który 1 grudnia 1984 r. został wygłoszony w języku polskim w siedzibie TNP i w którym Strobel usiłował pomniejszyć rolę ziomkostw w RFN [...] i tagodzić oficjalne wystąpienia przedstawicieli rządu RFN. Mantay uzyskał też od swojego rozmówcy informacje o Chojnackim utrzymującym szereg kontaktów z RFN głównie ośrodkami ewangelickimi [...] aby mieć ewentualne poparcie przy staraniach o zwrot zagrabionych w czasie wojny różnego rodzaju dokumentów z terenu Płocka. Na egzemplarzu notatki Mantay umieścił trzy odręczne zapiski. Pierwszy z nich dotyczył kolejnej rozmowy z Końskim odbytej w styczniu 1985 r., z której wynikało, że nie potrafił on [Koński] pogłębić przekazanych wcześniej danych i stwierdził, że Jakub Chojnacki wszelkie swoje ustalenia z Niemcami zatrzymuje dla siebie. Druga odręczna adnotacja zawierała informację przekazaną przez

funkcjonariusza SB z Wydziału III Zbigniewa Wajszczaka³⁵, że nie doszło do żadnych kontaktów między Wydziałem Zamiejscowym Politechniki W-skiej w Płocku a Politechniką z Darmstadt. Trzeci zapisek informuje, że kserokopia dokumentu 14 listopada 1988 r. została przekazana do Wydziału II³⁶ WUSW w Płocku.

Prezesem Chojnackim SB interesowała się już wcześniej. 4 marca 1986 r. młodszy inspektor Wydziału III, starszy szeregowy R. Golik, sporządził, dla swoich przełożonych i dla Mantaya, krótką, niespełna stronicową „Notatkę służbową” o podróżach i zagranicznych kontaktach Jakuba Chojnackiego. Zawarł w niej informację, że Chojnacki w latach 1981-85 r. często uczestniczył w sympozjach naukowych organizowanych przez placówki naukowe państw zachodnich /6-krotnie/, a z operacyjnych ustaleń wynika, że prezes TNP przebywał w dniach 28-31.05.1983r na zaproszenie dyr. Akademii Ewangelickiej – pastora Hansa Maya³⁷ i jego z-cy dr. Hartmana [powinno być: Hartmuta] Reichardta³⁸ w Loccum w RFN [pis. oryg.], wygłosił referat na temat Drzwi Płockich w katedrze i nawiązał kontakty m.in. ze środowiskiem akademickim i biskupami ewangelickimi³⁹.

W notatce czytamy o prywatnym wyjeździe Chojnackiego z żoną do Birmingham, a także o jego pobycie, w październiku 1984 r., na zaproszenie naukowców niemieckich w Norymberdze i Koblencku⁴⁰. Kontrolując kontakty Chojnackiego w listopadzie 1986 r. Wydział III płockiej bezpieki założył sprawę operacyjnego sprawdzenia (SOS)⁴¹ pod kryptonimem

³⁵ Zbigniew Wajszczak – funkcjonariusz SB, w 1987 r. w Wyższej Szkole Oficerskiej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych im. Feliksa Dzierżyńskiego obronił, napisaną pod kierunkiem mjr. dr. Henryka Szczerbińskiego, pracę dyplomową pt. „Przejawy terroryzmu politycznego na terenie województwa płockiego w latach 1976–1986”.

³⁶ Wydziały II w komendach wojewódzkich MO (WUSW) zajmowały się głównie ochroną obiektów o znaczeniu strategicznym oraz kontrolą „przyjazdów w celach penetracyjno-wywiadowczych” dyplomatów z krajów kapitalistycznych; zob.: P. Piotrowski, op. cit., s. 64.

³⁷ Hans May (1931–2019) – niemiecki teolog luteranski, pastor, studiował teologię, filozofię i pedagogikę w Münster, Bazylei, Heidelbergu i Getyndze, dyrektor Akademii Ewangelickiej w Loccum (1978–1994).

³⁸ Hartmut Reinhardt (1949–2021) – dr n. hum., studiował w Brunshwiku i Hannoverze, zastępca dyrektora i rzecznik prasowy Akademii Ewangelickiej w Loccum, red. nac. „Haldenslebener Zeitung”.

³⁹ Relacja z pobytu Chojnackiego w Loccum została opublikowana w „Notatkach Płockich”; zob.: J. Chojnacki, Z pobytu w Loccum i Hildesheim w Republice Federalnej Niemiec, „Notatki Płockie” 1983, nr 2, s. 10-15.

⁴⁰ AIPN 02946/516, Materiały ogólnoinformacyjne, t. 1, s. 436, pdf.

⁴¹ Kategoria sprawy operacyjnej wszczynana w celu wyjaśnienia zdarzeń określanymi jako „wroga działalność”.

³² AIPN, 02946/516, t. 4, Materiały ogólnoinformacyjne; k. 277, mps.

³³ AIPN, 02946/515 t. 13, Współpraca z miastem Darmstadt. Informacje, wyciągi, notatki, k. 21-23, mps.

³⁴ W notatce Mantay używa pisowni „Raykiewicz”.

„Podróżnik”. W „Notatce informacyjnej”, sporządzonej 7 listopada 1988 r. przez Mantaya i przekazanej do Departamentu I MSW, znajduje się uzasadnienie założenia SOS, z którego wynika, że Służba Bezpieczeństwa jest zaniepokojona wykorzystywaniem przez Chojnackiego swojego stanowiska społecznego, w ramach którego nawiązał szereg kontaktów z ambasadami RFN, Wielkiej Brytanii, Jugosławii, Austrii i Argentyny, wyjeżdża prywatnie do RFN i Wielkiej Brytanii *przysparzając sobie korzyści materialnych, a Zarządowi TNP przedstawia potrzebę wyjazdu w celach naukowych i bieżącej współpracy*⁴². Autor notatki skrupulatnie wyliczył spotkania Chojnackiego z pracownikami ambasady RFN w Warszawie, przedstawicielami władz oraz świata kultury i nauki Darmstadt.

Od momentu sporządzenia tej notatki do połowy września 1989 r. kpt. Mantay z ramienia SB zajmował się kontaktami Płocka z Darmstadt. Do niego sływały wszystkie raporty i doniesienia funkcjonariuszy bezpieki i tajnych współpracowników na temat współpracy sportowej, kulturalnej i edukacyjnej między miastami. O wynikach i efektach inwigilacji osób zaangażowanych w różnego rodzaju projekty informował wysokich funkcjonariuszy SB w Warszawie.

4. Dalsza kontrola kontaktów Płocka i Darmstadt przez SB

Kontaktami władz Płocka z władzami Darmstadt, oprócz lokalnych funkcjonariuszy SB, bardzo interesowały się służby wywiadu i kontrwywiadu MSW oraz wywiad wojskowy. 24 września 1988 r. w reprezentacyjnym gmachu Oranżerii w Darmstadt podpisano akt porozumienia o partnerskiej współpracy Płocka i Darmstadt. Płockiej delegacji przewodniczył ówczesny prezydent Marian Rodzeń, przewodniczący Miejskiej Rady Narodowej Tadeusz Kołodziejak oraz prezes TNP Jakub Chojnacki, a towarzyszył im minister pełnomocny ambasady polskiej w RFN Marek Jędrys⁴³.

Pod koniec lat osiemdziesiątych szczególne zainteresowanie współpracą Płocka z Darmstadt wykazywał też Wydział I Departamentu I MSW zajmujący się działaniami wywiadowczymi na terenie RFN.

⁴² AIPN, 02946/515 t. 13, Współpraca z miastem Darmstadt..., k. 14, mps.

⁴³ (JBN), Delegacja władz Płocka w Darmstadt. Akt porozumienia zawarty, „Tygodnik Płocki” 1988 r., nr 42, s. 2.

Marek Jędrys (ur. 1946), od 1969 r. w MSZ, pracował w ambasadzie PRL w Sztokholmie, od 1981 r. w Berlinie, potem w MSZ w kraju, 1995-2001 ambasador RP w Szwajcarii, 2004-2007 ambasador w Austrii. Od 1965 r. współpracował z Zarządem II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego (wywiad wojskowy).

Świadczy o tym korespondencja pomiędzy Mantayem a ówczesnym szefem tego wydziału ppłk. Wojciechem Czerniakiem⁴⁴.

Z korespondencji i działań służb specjalnych wynika, że jednym z celów rozmaitych kombinacji operacyjnych było poszukanie osoby mocno zaangażowanej w wymianę miast partnerskich, która by regularnie informowała o przebiegu wydarzeń oraz, przy odrobinie szczęścia, znalazłaby niemieckiego pracownika lub współpracownika Deutsches Polen-Institut gotowego podjąć współpracę z polskimi służbami wywiadowczymi. 9 listopada 1988 r. Mantay informuje Czerniaka, że *dotarcie do „Deutsches Polen – Institut” w Darmstadt posiada praktycznie jedynie Prezes Towarzystwa Naukowego Płockiego dr inż. Jakub CHOJNACKI i nie ma żadnych przesłanek, że współpraca między tymi instytucjami będzie się rozwijać*⁴⁵.

Skoro nie udało się, a może nie wypadało, namówić do współpracy Chojnackiego, to wybór padł na nauczyciela języka niemieckiego w płockim Liceum Ogólnokształcącym im. Marszałka Stanisława Małachowskiego Stanisława Łyłkę. Stanisław Łyłka w 1964 r. ukończył germanistykę na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza, po studiach pracował w Liceum Pedagogicznym w Płocku, a od 1967 r. uczył w „Małachowiance” języka niemieckiego. W latach 70. działał aktywnie w Związku Nauczycielstwa Polskiego oraz w PZPR i jak pisze Mantay w „Notatce informacyjnej” z 25 listopada 1988 r., *w okresie istnienia NSZZ „Solidarność” należał do tego związku lecz nie angażował się w tym ruchu jak również nie przejawiał żadnego zainteresowania organizowanymi przez „S” akcjami i do organów SB był pozytywnie nastawiony*. Wspecyfikowano kilkadziesiąt wyjazdów Łyłki do NRD (w ramach kolonii letnich organizowanych dla polskiej młodzieży) i RFN i zwrócono uwagę na jego roczny pobyt (wrzesień 1985 – lipiec 1986) na stypendium na Uniwersytecie Georga Augusta w Getyndze, który został poprzedzony dwumiesięcznym kursem językowym organizowanym przez Instytut Goethego. W związku z tymi wyjazdami już w 1979 r. Łyłka został zabezpieczony

⁴⁴ AIPN, 02946/515 t. 13, Współpraca z miastem Darmstadt..., k. 11, 20, 33, 35-36, mps.

Wojciech Czerniak (ur. 1943), od 1967 w SB, od 1969 w różnych wydziałach Departamentu I MSW w Warszawie, w latach 70. i 80. pod przykrywką II sekretarza ambasad w RFN i Austrii pełnił funkcję oficera operacyjnego polskiego wywiadu. Po dekonspiracji w Wydziale I Departamentu I MSW, najpierw jako zastępca naczelnika, a następnie naczelnik. W służbach specjalnych pracował do 2005. W III RP, za rządów SLD, pełnił m.in. funkcję Szefa Zarządu Wywiadu.

⁴⁵ AIPN, 02946/515 t. 13, Współpraca z miastem Darmstadt..., k. 20, mps.

operacyjnie do nr 4568 przez por. J. Szafrąńskiego⁴⁶ z Wydziału III płockiej bezpieki, a następnie dokonano jego rejestracji jako kontakt operacyjny (KO)⁴⁷ i w latach 1985–1986 przeprowadzono z nim 4 rozmowy (dialogi operacyjne). Łyłkę wyrejestrował 17 kwietnia 1986 r. por. Andrzej Mączewski⁴⁸ z powodu braku możliwości operacyjnych, a materiały zniszczono we własnym zakresie⁴⁹. Jednak do kolejnego spotkania z łyłką doszło 12 września 1986 r., a Wydział II po przeanalizowaniu dotychczas prowadzonego dialogu operacyjnego doszedł do wniosku, iż wykazywał on [łyłka] niechętny stosunek do prowadzonych z nim rozmów oraz samych spotkań z funkcjonariuszami SB, a także nie miał perspektywicznych możliwości operacyjnych z uwagi zadeklarowanych przez niego planów ewentualnych wyjazdów do RFN i innych KK [krajów kapitalistycznych].

Według autora notatki Wydział II SB ustalił, iż łyłka nie chciał rozmawiać o osobach, które poznał w czasie pobytu w RFN, natomiast chętnie mówił o zajęciach i atmosferze na uczelni, co spowodowało przerwanie dialogu operacyjnego. Na wszelki wypadek postanowiono poddać Stanisława łyłkę kontroli operacyjnej czyli inwigilacji, a w sprzyjających okolicznościach podjąć próbę nawiązania z nim dialogu operacyjnego mającego na celu kontrolę współpracy między Deutsches Polen – Institut a TNP⁵⁰. 30 listopada 1988 r. Mantay przesłał płk. Czerniakowi pismo, w którym poinformował, że poddał rozpoznaniu operacyjnemu mgr Stanisława ŁYŁKĘ członka TNP, który może w przyszłości uczestniczyć w kontaktach Towarzystwa Naukowego Płockiego z Deutsches Polen – Institut⁵¹.

Stanisław łyłka przypomina sobie cztery rozmowy z funkcjonariuszami SB: trzy w 1985 i jedną w 1986. Podkreśla, że głównie pytano go o kontakty ze służbami specjalnymi RFN, a w 1985 r. namawiano go

do współpracy z polskimi służbami specjalnymi używając argumentów patriotycznych i związanych z obowiązkami obywatelskimi, strasząc drapieżnym kapitalizmem i rewanżyzmem ze strony odwetowców niemieckich oraz groźbą nie wydania paszportu. Zachęcano go do składania pisemnych relacji z zajęć i kontaktów, które łyłka nawiązywał w czasie pobytu na stypendium w Getyndze, a on oczywiście konsekwentnie odmawiał, co prawdopodobnie było najważniejszą przesłanką do zakończenia tzw. dialogu operacyjnego w 1986 r.⁵²

Skoro SB nie udało się znaleźć odpowiedniego człowieka, który mógłby relacjonować przebieg współpracy między dwoma miastami partnerskimi i wykonywać inne czynności operacyjne przydatne wywiadowi i kontrwywiadowi PRL, to postanowiono wykorzystać dotychczasową sieć agentów pozyskanych w innych okolicznościach i uczestniczących np. w wyjazdach zagranicznych grup do Darmstadt. 4 listopada 1988 r. Naczelnik Wydziału III WUSW w Płocku kpt. Zygmunt Sobański⁵³ podpisał, opracowaną przez młodszego inspektora Wydziału III st. szer. K. Olejniczaka, notatkę sporządzoną w dwóch egzemplarzach zatytułowaną „Informacja dot. przebiegu współpracy partnerskiej między miastami Darmstadt (RFN) i Płock” i skierował ją do Mantaya, który przekazał jeden egzemplarz do Wydziału I Departamentu I MSW⁵⁴.

W notatce czytamy, że od listopada 1987 r. na ręce władz administracyjnych Płocka zaczęły napływać zaproszenia dla grup sportowo-rekreacyjnych i kulturalnych wprowadzające w życie podpisaną umowę o współpracy, a w czerwcu i lipcu 1988 r. do RFN planowano wyjazd 5 grup polskich i tyleż samo do Płocka grup niemieckich⁵⁵. Znamienny dla czasów późnego PRL-u jest komentarz o atrakcyjności podróży służbowych do krajów zachodniej Europy: Wyjazdy zagraniczne powodują konflikty w zakresie personalnej obsady wyjeżdżających. Dochodziło do

⁴⁶ Jerzy Szafrąński (ur. 1950) – oficer SB, absolwent WSP w Krakowie i Studium Podyplomowego Akademii Spraw Wewnętrznych w Legionowie, w SB od 1975, funkcjonariusz Wydziału III KW MO w Płocku (1977–1983), prowadził m.in. sprawy obiektowe „Olimp” (duszpasterstwo akademickie), „Partyzant”, „Sorbona”, „Zdrowie”, „Edukacja”, „Znachor”, „Ogarek” oraz sprawy operacyjnego sprawdzenia „Odezwa”, „Biel”, „Klon”, Wit”, członek PZPR od 1972, w 1983 odszedł z resortu na własną prośbę.

⁴⁷ Kontakt operacyjny to kategoria współpracy z wywiadem SB o najwyższym stopniu zaangażowania operacyjnego (w latach 70. i 80. często stosowana wobec członków PZPR).

⁴⁸ Andrzej Janusz Mączewski (ur. 1956) – w SB od 1981 jako inspektor Wydziału III KW MO w Płocku, inspektor Wydziału Polityczno-Wychowawczego WUSW w Ciechanowie (1988–1990), w 1990 funkcjonariusz MO w Ciechanowie.

⁴⁹ AIPN, 02946/515 t. 13, Współpraca z miastem Darmstadt..., k. 28-32, mps.

⁵⁰ Ibidem, k. 32, mps.

⁵¹ Ibidem, k. 33, mps.

⁵² Informacje uzyskane od Stanisława łyłki drogą e-mailową z 6 stycznia 2019 r. (w zbiorach autora).

⁵³ Zygmunt Mikołaj Sobański (ur. 1949) – absolwent WSO MSW w Legionowie (specjalność prawno-administracyjna oraz ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego), służył w MO (1972–1975), a następnie do rozwiązania w strukturach SB, gdzie pracował m.in. w Wydziale III KW MO w Płocku na stanowisku starszego inspektora, kierownika sekcji, zastępcy naczelnika i naczelnika, służbę zakończył 30 kwietnia 1990 jako naczelnik Wydziału Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa w WUSW w Płocku.

⁵⁴ AIPN, 02946/515 t. 13, Współpraca z miastem Darmstadt..., k. 7-10, mps (dokument został opracowany na podstawie sporządzonej 17 czerwca 1988 r. przez inspektora Wydziału III ppor. M. Kowalskiego „Notatki służbowej” – AIPN, 02946/515, t. 13, Współpraca z miastem Darmstadt..., k. 5-6, mps).

⁵⁵ Ibidem, k. 7, mps.

zachwiania proporcji między rzeczywistymi grupami sportowo-rekreacyjnymi a osobami towarzyszącymi⁵⁶. Płocka bezpieka ze względu na możliwość oddziaływania na nie [grupy wyjeżdżające do Darmstadt] obcych służb wywiadowczych postanowiła wszcząć sprawę operacyjnego sprawdzenia o kryptonimie „Partner”, celem której jest bieżące rozpoznanie i kontrola realizacji podpisanego porozumienia⁵⁷.

W dalszej części „Informacji...” znajdują się daty wyjazdów poszczególnych grup z wyszczególnieniem osób, które opiekowały się tymi grupami bądź odpowiadały za organizację wjazdu, nie unikano też pikantnych szczegółów, które najprawdopodobniej zostały przekazane przez tajnych współpracowników uczestniczących w wymianie. Opiekun jednej z grup (na co dzień pracownik Urzędu Miejskiego w Płocku) podczas pobytu piłkarzy juniorów młodszych w maju 1988 r. miał zaniedbywać swoje obowiązki, ponieważ głównie spędzał czas w towarzystwie przygodnie poznanej obywatelki RFN a ponadto miał przyjąć od prezesa klubu sportowego z Darmstadt bliżej nieokreśloną kwotę marek zachodniemieckich na zakup paliwa do autokaru i pieniądze te prawdopodobnie przywłaszczył sobie, gdyż paliwo zostało zakupione w NRD na talony „Orbisu”. Ten sam urzędnik był odpowiedzialny za wizytę w Płocku młodych sportowców z Darmstadt w czerwcu 1988 r. i według informatorów niewłaściwie wywiązywał się ze swoich obowiązków i często nadużywał alkoholu, a przebywając z grupą niemiecką w Domu Młodzieży przy ul. Kolegialnej będąc pod wpływem alkoholu zachowywał się wulgarnie w stosunku do opiekunki grupy młodzieży łódzkiej i w tej sprawie została złożona skarga do Komitetu Miejskiego PZPR w Płocku⁵⁸.

Tuż po wyjeździe młodych piłkarzy niemieckich, do Darmstadt udała się grupa sportowa z Płocka: 16 zawodników piłki nożnej i 18 osób towarzyszących. Funkcję kierownika pełnił wysoki rangą urzędnik miejski i jak podaje autor „Informacji...” zdaniem większości uczestniczących w wyjeździe osób wywiązywał się on ze swoich obowiązków niedostatecznie, [...] tak dalece zajęty był swoimi prywatnymi sprawami, że spóźnił się niemal na wszystkie oficjalne imprezy i nie było go na oficjalnym spotkaniu przybyłych do Darmstadt drużyn piłkarskich, ponieważ wybrał się wtedy na spektakl do opery, a ponadto nie informował grupy o zmianach w programie, przez co nie wzięto udziału w niektórych imprezach. Donosiciele bezpieki poinformowali też swoich mocodawców

o defraudacji pieniędzy, które rzekomo kierownik grupy miał otrzymać od władz miasta Darmstadt. Ponadto wraz z innym oficjelałmi miał on negatywnie się wypowiadać na temat aktualnej sytuacji społeczno-politycznej w Kraju [pis. oryg.]”. Krytyczne uwagi dotyczyły także pozostałych uczestników wyjazdu, a ich zachowanie określono jako uwłaczające wszelkim normom i zasadom i ośmieszające Polaków, ponieważ na koszt organizatorów brali zachłannie artykuły żywnościowe w celu przywiezienia ich do kraju. O wszystkich tych zdarzeniach poinformowano I sekretarza KW PZPR w Płocku i Wojewodę Płockiego⁵⁹. Nie odnaleziono w archiwach ani w domenie publicznej żadnych informacji dotyczących wyciągnięcia konsekwencji służbowych czy karnych wobec osób, które zdaniem współpracowników SB dokonały czynów opisanych w cytowanym dokumencie. Oznacza to, że albo nie zebrano mocnych dowodów przeciwko nim, albo donosiciele kłamali, albo nie chciano wywoływać skandalu z udziałem wysokich rangą urzędników samorządowych.

Kolejna grupa mieszkańców Płocka zawitała do Darmstadt w drugiej połowie czerwca 1988 r. i była to 31-osobowa delegacja z dwóch zakładów pracy: Miejskiego Przedsiębiorstwa Komunikacyjnego i Zakładu Energetycznego. Informator SB zauważył, że grupa polska została przyjęta przez Niemców życzliwie, aczkolwiek z pewną rezerwą, a wynikało to prawdopodobnie z niewłaściwego zachowania się członków poprzednich grup przyjeżdżających do Darmstadt. Dla funkcjonariuszy wywiadu i kontrwywiadu MSW ciekawa była informacja, że dwóch uczestników wyjazdu zakwaterowano w prywatnym domu należącym do Szefa Biura Paszportów Landu Hesja⁶⁰.

Następne agenturalne doniesienia dotyczące wyjazdów delegacji do Darmstadt pochodzą głównie od tajnego współpracownika (TW) o pseudonimie „Konrad” zarejestrowanego pod numerem ewidencyjnym 11763 i będącego na kontakcie Gr. [Grupy] II SB w RUSW [Rejonowy Urząd Spraw Wewnętrznych] w Sierpcu⁶¹ oraz od TW „AUTO” zarejestrowanego pod numerem ewidencyjnym 11773⁶². Doniesienia „Konrada” Mantay ocenił w taki sposób: Przekazane przez TW ps. „KONRAD” Nr ewid. 11763 informacje są wynikiem realizacji przez niego zadań o charakterze ogólnorozpoznawczym [...] i dalej uzupełnia: Z racji pełnionych funkcji zawodowych TW

⁵⁹ Ibidem, k. 8 – 9, mps.

⁶⁰ Ibidem, k. 9, mps.

⁶¹ Ibidem, k. 34, mps.

⁶² Dzisiaj trudno jest o identyfikację danych osobowych tych współpracowników SB, można jedynie przypuszczać, że „Konrad” był związany ze środowiskiem działaczy sportowych w Sierpcu.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ibidem, k. 8, mps.

poinformował o organizowanej imprezie sportowej w RFN, której jest współorganizatorem. Źródło będzie uczestniczyło w imprezie sportowej w Darmstadt. Należy nadmienić, że TW w zakresie przekazanych informacji wypowiadał się rzeczowo i konkretnie. Posiada rzeczywiste możliwości pogłębiania i uściślenia informacji z zakresu rozpoznawania wcześniej przedstawionych zagadnień [...].

„Konrad” na początku poinformował, że w dniach od 10 do 16 kwietnia 1989 r. w ramach wymiany do Darmstadt uda się grupa ośmiu sportowców inwalidów z Płocka i Kutna na turniej koszykówki organizowany pod patronatem Zrzeszenia Sportowego „Start”. Wraz z nimi ma jechać 7 osób towarzyszących, w tym pielęgniarka i tłumacz⁶³. Na podstawie doniesień obu tajnych współpracowników (należy domniemywać, że uczestniczyli oni w wyjeździe do Darmstadt) 12 maja 1989 r. Mantay raportował Czerniakowi, o zorganizowanym przez klub VSG Darmstadt turnieju koszykówki z udziałem drużyn z Polski (Płock), dwóch z RFN (Frankfurt i Darmstadt), Holandii (Alkmaar) i Norwegii (Trondheim). Polską grupą opiekował się *podburmistrz roboczy, zajmujący się organizacją kontaktów międzynarodowych tego miasta* [Darmstadt] – p. SCHÄFER [Bernd]⁶⁴ (lat 35) i według informatorów była to osoba pełniąca funkcję wiodącą w imprezie. Jemu podlegali pozostali opiekunowie ze strony niemieckiej. Zauważono, że Schäfer jest *bardzo pozytywnie nastawiony do Polski i dbał o ścisłe przestrzeganie programu pobytu*⁶⁵. Funkcjonariuszy SB zainteresował też fakt, że na turnieju pojawił się, zaproszony przez Schäfera, bliżej niezidentyfikowany mężczyzna, który w tym mieście [Darmstadt] pełnił funkcję przewodniczącego związku zawodowych i korzystając z okazji *chciał on nawiązać kontakt ze związkami zawodowymi w Płocku*. Mantay poinformował swoich zwierzchników z MSW o poprawnym zachowaniu członków kierownictwa polskiej ekipy, ponieważ niemieckiego związkowca poinstruowano, że *wszelkie propozycje dot. współpracy Płocka z Darmstadt są omawiane na szczeblu władz miejskich, a oni nie mają odpowiednich kompetencji*⁶⁶.

Ostatnie doniesienie dotyczące współpracy Płocka z Darmstadt „Konrad” dostarczył starszemu

⁶³ AIPN, 02946/515 t. 13, Współpraca z miastem Darmstadt..., k. 34, mps.

⁶⁴ Bernd Schäfer (ur. 1957) – dyplomowany ekonomista w wyższej służbie cywilnej, absolwent Heskiego Seminarium Administracyjnego i Akademii Muzycznej w Darmstadt, urzędnik samorządowy w Darmstadt: kierownik Biura ds. Partnerstwa Miast i Stosunków Międzynarodowych (1987–2013), zastępca kierownika Biura Spraw Międzykulturowych i Międzynarodowych (2013–2018), od 2018 dyrektor zarządzający Koła Przyjaciół Bliźniaczych Miast.

⁶⁵ Ibidem, k. 35, mps.

⁶⁶ Ibidem, k. 36, mps.

inspektorowi Grupy II RUSW w Sierpcu ppor. Adamowi Zielińskiemu 12 września 1989 r. i ze szczegółami przedstawił przebieg wizyty w Płocku 16-osobowej grupy społeczników oraz sportowców inwalidów z Darmstadt. Ciekawe jest to, że goście z RFN przekazali płockiej Radzie Wojewódzkiej sportowców inwalidów „Start” mikrobus marki Volkswagen. Delegację zakwaterowano w ośrodku wypoczynkowym w Miałkówku, a ich opiekunem został działacz „Startu” Grzegorz Korytowski. Z punktu widzenia służb specjalnych wizyta nie miała istotnego znaczenia i jak zaznacza donosiciel w *okresie pobytu działaczy sportowców z Darmstadt nie odnotowano żadnych negatywnych zjawisk. Wymienieni ściśle realizowali program pobytu, nie przejawiając zainteresowań inną problematyką*⁶⁷.

Zakończenie

Podsumowując pracę operacyjną peerelowskich służb specjalnych w zakresie kontroli współpracy i wymiany grup między Płockiem a Darmstadt należy stwierdzić, że nie zakończyły się one spektakularnymi sukcesami. Nie udały się *działania mające na celu zorganizowanie źródła informacji* z grona osób wytypowanych przez SB zgodnie ze sporządzonym 8 listopada 1988 r. „WYKAZEM osób, które reprezentują władze administracyjne i kulturalno-społeczne miasta Płocka w kontaktach z władzami Darmstadt – RFN” i do których zaliczono: Mariana Rodzenia – prezydenta Płocka, Wojciecha Hetkowskiego – wiceprezydenta Płocka, Tadeusza Kołodziejaka – przewodniczącego MRN w Płocku, Tadeusza Kurpiewskiego – prezesa Wojewódzkiej Federacji Sportu, Jakuba Chojnackiego – prezesa Towarzystwa Naukowego Płockiego, Elżbietę Subotowicz – kierownika Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Miejskiego w Płocku, Andrzeja Cichockiego – dyrektora Miejskiego Ośrodka Sportu i Rekreacji w Płocku, Jerzego Bojanowskiego – dyrektora Szkoły Podstawowej Nr 5 w Płocku, Marka Bartosiaka – dyrektora Wydziału Sportu i Turystyki Urzędu Miejskiego w Płocku⁶⁸.

Do współpracy próbowano zwerbować, jednak bezskutecznie, skromnego i szanowanego w środowisku i wśród uczniów nauczyciela języka niemieckiego Stanisława Łyłkę, przy okazji poddając go gruntownej inwigilacji, o czym świadczy pięciostronicowa notatka informacyjna, sporządzona 23 listopada 1988 r. przez Mantaya, w której dokładnie opisano niemalże całe życie Łyłki i jego bliskich⁶⁹. Bezpiecze nie przeszkadzało, że Łyłka był członkiem PZPR. Tym bardziej

⁶⁷ Ibidem, k. 57, mps.

⁶⁸ Ibidem, k. 17-19, mps.

⁶⁹ Ibidem, k. 28-32, mps.

nie było skrupułów, aby poddać inwigilacji także innych członków partii komunistycznej, którzy często podróżowali do Darmstadt. Wiceprezydentowi Płocka Wojciechowi Hetkowskemu Wydział II WUSW w Płocku założył, podobnie jak Chojnackiemu Wydział III, SOS i w latach 1988–1990 zbierano o nim różnego rodzaju informacje, posiłkując się wywiadami środowiskowymi oraz doniesieniami TW i KO⁷⁰.

W „Notatce służbowej” z 8 listopada 1988 r. skierowanej do Departamentu I MSW Mantay pisał: *Dotychczas nie uzyskano danych świadczących o wykorzystywaniu pobytu Niemców w Płocku do przeprowadzenia penetracji wywiadowczej jak i nie*

⁷⁰ AIPN, 3458/2, *Sprawa operacyjnego sprawdzenia kryptoniem „Starosta”: Wojciech Hetkowski*, k. 1-98.

*stwierdzono faktów docierania do naszych obywateli w RFN przez osoby podejrzane o współpracę z tamtymi służbami specjalnymi*⁷¹.

Jednak nadal do września 1989 r. prowadzono pracę operacyjną, polegającą głównie na inwigilacji polskich i niemieckich obywateli zaangażowanych we współpracę miast partnerskich. Wśród wyjeżdżających do Darmstadt obywateli polskich nie wykryto agentów obcych służb, nikt nie był też nagabywany do zdrady „socialistycznej ojczyzny”, a wśród gości z Darmstadt przyjeżdżających do Płocka nie znaleziono agentów wywiadu zachodnoniemieckiego, czyhających na suwerenność PRL.

⁷¹ AIPN, 02946/515 t. 13, *Współpraca z miastem Darmstadt...*, k. 19, mps.

ANEKS

Porozumienie o partnerskiej współpracy między miastem Płock a miastem Darmstadt (Vereinbarung über die partnerschaftliche Zusammenarbeit zwischen der Stadt Płock und der Stadt Darmstadt) z 24 września 1988 r.

Oba Miasta

- opierając się na dotychczasowych kontaktach i doświadczeniach oraz podobnych problemach komunalnych i rozwojowych obu miast;
 - w przekonaniu, że ścisła współpraca między miastami Płockiem i Darmstadt służyć będzie wzbogaceniu życia kulturalnego oraz społeczno-gospodarczego obu miast;
 - zważywszy, że Porozumienie między Płockiem a Darmstadt stanowi składową część normalizacji stosunków między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Federalną Niemiec;
 - uwzględniając dążenie obu miast do wnoszenia konstruktywnego wkładu do realizacji zasad Układu z 7 grudnia 1970 roku oraz dalszych wspólnych oświadczeń obu rządów, utrzymanych w duchu tego układu;
 - w przekonaniu, że kształtowanie się stosunków zaufania między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Federalną Niemiec nie da się pogodzić z działalnością sprzeczną z duchem i literą Układu z 7 grudnia 1970 roku;
 - w dążeniu do oddziaływania obu miast w ramach swoich kompetencji na rzecz tworzenia korzystnego klimatu dla rozwoju stosunków między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Federalną Niemiec oraz przyczynianiu się w oparciu o artykuł 4 Umowy Kulturalnej między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Federalną Niemiec i wypracowane zalecenia wspólnej Komisji Podręcznikowej do eliminowania uprzedzeń i nieufności, a tym samym stworzenia ważnej przesłanki dla pełnej normalizacji stosunków między obu państwami i narodami;
 - kierując się przekonaniem, że we wzajemnych stosunkach ogólne zasady prawa międzynarodowego są nadrzędne;
- zawierają następujące porozumienie:
1. Oba partnerskie miasta, za pośrednictwem delegacji oficjalnych i grup roboczych, wymieniać będą do świadczenia w zakresie:
 - zarządzania miastem,
 - ochrony środowiska naturalnego,
 - ochrony zdrowia,
 - urzędzeń komunalnych,
 - budownictwa mieszkaniowego,

- infrastruktury społecznej i technicznej,
 - wykorzystania zasobów i energii,
 - planowania i zagospodarowania przestrzennego,
 - architektury i urbanistyki,
 - ochrony zabytków.
2. Oba miasta partnerskie popierać będą współpracę na polu kultury, a przede wszystkim:
 - wystawiania sztuk teatralnych,
 - muzealnictwa,
 - współpracy w dziedzinie muzyki,
 - wymiany dzieł w dziedzinie plastyki i fotografii,
 - działalności instytucji o profilu kulturalnym.
 3. Oba miasta partnerskie popierać będą wymianę sportową i turystyczną mającą na celu nawiązywanie bezpośrednich kontaktów.
 4. Oba miasta partnerskie zorganizują okresowe imprezy, które w szerokim zakresie przedstawiać będą życie kulturalne, naukowe i gospodarcze obu miast.
 5. Wszystkie zainteresowane instytucje, placówki oświatowe, organizacje oraz stowarzyszenia będą mogły dla realizacji niniejszego porozumienia w uzgodnieniu z zawierającymi porozumienie nawiązywać bezpośrednie kontakty.
 6. Na podstawie niniejszego porozumienia opracowywane będą dwuletnie szczegółowe programy jego realizacji, podpisywane wymiennie raz w Płocku, raz w Darmstadt.
 7. Współpraca opierać się będzie na zasadach bezdewizowych, tzn. każdorazowo gospodarze będą pokrywać koszty zakwaterowania, wyżywienia i transportu członków delegacji i grup osób podróżujących w ramach niniejszego porozumienia. (W przypadku transportu lotniczego lotnisko Okęcie i Frankfurt nad Menem, w przypadku transportu samochodowego od granicy państwa strony zapraszającej do miejsca pobytu i z powrotem do granicy.)
 8. Gospodarze udostępniają sale i pomieszczenia na planowane imprezy i wystawy, pokrywając jednocześnie związane z tym koszty.
 9. Niniejsze porozumienie zawarte jest na czas nieokreślony. Może być wypowiedziane przez każdą z umawiających się stron. W takim przypadku traci moc po upływie sześciu miesięcy od daty wypowiedzenia.
 10. Niniejsze porozumienie sporządzono w 2 egzemplarzach, każdy w języku polskim i niemieckim, przy czym oba teksty posiadają jednakową moc wiążącą.
 11. Porozumienie wchodzi w życie z dniem podpisania.

Prezydent Miasta Płocka
Marian Rodzeń

Rada Miejska miasta Darmstadt
Günther Metzger
Nadburmistrz

Darmstadt, 24 września 1988 r.

Aneks do Porozumienia

Prezydent miasta Płocka w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i nadburmistrz miasta Darmstadt w Republice Federalnej Niemiec oświadczają w uzupełnieniu porozumienia o partnerskiej współpracy między miastem Płock a miastem Darmstadt z dnia 24 września 1988 roku, że zawierają to porozumienie kierując się następującymi zasadami:

- oba miasta w rozwoju kontaktów i współpracy kierować się będą postanowieniami i celami układu z 7 grudnia 1970 roku;
- w ramach swoich możliwości będą aktywnie przeciwstawiały się każdej działalności politycznej, która jest sprzeczna z układem z 7 grudnia 1970 roku i wspólnymi oświadczeniami z 11 czerwca 1976 roku i 25 listopada 1977 r.;
- na podstawie układu z 7 grudnia 1970 roku podejmować będą działania w celu pełnego stosowania i przestrzegania przez podległe im instytucje miejskie jego następstw prawnych i politycznych.

Niniejsze oświadczenie stanie się po zatwierdzeniu przez Radę Miejską miasta Płocka i Magistrat miasta Darmstadt częścią składową porozumienia.

Marian Rodzeń
Prezydent miasta Płocka

Günther Metzger
Nadburmistrz miasta Darmstadt

„Notatki Płockie” 1988, nr 3, s. 11-12 (także: kserokopia w zbiorach Autora).

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej

Materiały ogólnoinformacyjne, sygn. 0296/516, t. 1, 4, mps

Sprawa operacyjnego sprawdzenia kryptonim „Starosta”: Wojciech Hetkowski, sygn. 3458/2, mps

Współpraca z miastem Darmstadt. Informacje, wyciągi, notatki, sygn. 02946/515, t. 13, mps

Opracowania

A. Bielawska, *Normalizacja stosunków polsko-niemieckich – proces wciąż trwający?*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2009, nr 3.

J. Chojnacki, *Płock – Darmstadt nowe partnerstwo starych miast*, *Notatki Płockie* 1988, nr 3.

J. Chojnacki, *Z pobytu w Loccum i Hildesheim w Republice Federalnej Niemiec*, „*Notatki Płockie*” 1983, nr 2.

A. Dudek, *Wybrane czynniki historyczne wpływające na politykę władz PRL*, [w:] *Polityka czy propaganda. PRL wobec historii*, red. Paweł Skibiński, Tomasz Wiścicki, Warszawa 2009.

(JBN), *Delegacja władz Płocka w Darmstadt. Akt porozumienia zawarty*, „*Tygodnik Płocki*” 1988 r., nr 42, s. 2.

W. Koński, *Geneza i początki współpracy Płocka i Darmstadt – miast partnerskich*, „*Notatki Płockie*” 2000, nr 1.

Internet

<http://deutsch-polnische.schulbuchkommission.de/pl/dzialalnosc/themenkonferenzen.html>

Zbiory Autora

Informacje uzyskane od Stanisława Tyłki drogą e-mailową z 6 stycznia 2019 r.

Porozumienie Płocka z Darmstadt z 24 września 1988 r. (kserokopia).

SECURITY SERVICE SUPERVISION ABOUT THE COOPERATION OF PŁOCK AND DARMSTADT IN 1988–1990

Summary

In 1988, cooperation was established between Płock and Darmstadt. The contacts of the delegations of both cities were supervised by the Security Service. The object of her interest was among others the president of the Płock Scientific Society, Jakub Chojnacki, but it had no serious consequences.

Keywords: cooperation Płock - Darmstadt, Scientific Society of Płock, Jakub Chojnacki